

*Proceedings of the 9th International
conference on European Conference on
Languages, Literature and Linguistics.
„East West” Association for Advanced
Studies and Higher Education GmbH. –
Vienna, 2015. –
P. 91-96*

*Dvulychanska Olena Arkadiyivna, Lugansk National Taras Shevchenko
University, Philosophy Doctor, the Department of Ukrainian Philology and Social
Communications
E-mail: dvulichanskaya_l@mail.ru*

Genre and style characteristics of the prose by V. Yavorivskiy

*Двуличанська Олена Аркадіївна, Луганський національний університет
ім. Т. Шевченка, кандидат філологічних наук, факультет української
філології та соціальних комунікацій
E-mail: dvulichanskaya_l@mail.ru*

Жанрово-стильові особливості прози В. Яворівського

Однією зі складних і дотепер не вирішених проблем науки про літературу залишається точна дефініція понять „жанр” і „стиль”. Оскільки основний напрямок нашого дослідження полягає саме в осмисленні сутності та особливостей цих літературознавчих категорій у творчості В. Яворівського, то важливим видається систематизувати та узагальнити наукові погляди стосовно цих понять, а також навести власну жанрову парадигму прози письменника.

Один із найвизначніших представників німецької класичної філософії Г. В. Ф. Гегель розглядав поняття жанру відповідно до ознак категорій „субстанційне (епос)/ суб’єктивне (лірика)”, „зміст/ форма (значення /облік)”. В естетичній думці філософа відбувається змістове змішування родових і

видових (жанрових) категорій (епос, лірика, драма як роди літератури, а також епос і лірика як жанрові поняття).

Г. В. Ф. Гегель розглядав стиль як мистецтвознавчу категорію; „такий спосіб художнього втілення, котрий так само підпорядковується умовам, що продиктовані матеріалом, як і відповідає вимогам певних видів мистецтва...”¹. У поняття суб’єктивності манери й оригінальності дослідник, на нашу думку, вкладає сучасне поняття індивідуального стилю письменника.

У ХХ столітті категорії жанру та стилю стають ключовими в дослідницьких працях більшості науковців, відбувається розширення обсягів цих понять та розуміння їхньої природи.

Уживання самого терміна „жанр” починається з 20-х років ХХ століття літературознавцями російської школи формалізму. В. Жирмунський тісно пов’язує поняття жанру із композиційними та тематичними аспектами художнього твору². Отже, у більшості своїй науковці-формалісти при визначенні категорії жанру перевагу віддавали формальним ознакам художнього твору.

Прихильниками російського формалізму серед західноєвропейських учених були Р. Уеллек та О. Уоррен, які в своїй „Теорії літератури” (1978) розглядають жанр як „групу літературних творів, в яких теоретично виявляється „зовнішня” (розмір, структура) та „внутрішня” (настрій, відношення, задум, іншими словами – тема та аудиторія) форма”³.

Найбільш ґрунтовною стосовно зазначеної проблеми, на наш погляд, є позиція М. Бахтіна. Основними компонентами, що утворюють „відносно стійкі типи висловлювань” (жанри), є тематична своєрідність, стиль та

¹ Гегель Г. В. Лекции по эстетике: [в 14 т.] / Г. В. Гегель; [перев. Б. Г. Столпнера]. – М.: „Полиграфкнига”, 1938. – Т. 12. – С. 302.

² Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / В. М. Жирмунский. – Ленинград: Наука, 1977. – С. 35.

³ Уэллек Р. Литературные жанры / Р. Уеллек, О. Уоррен // Теория литературы. – М.: „Прогресс”, 1978. – С. 248.

композиційна їх побудова⁴.

Таким чином, жанр у концепції М. Бахтіна є формально-змістовою категорією, що найбільш відповідає сучасним поглядам на означену категорію.

Дослідник розглядає категорію стилю у системі відношень „автор – стиль – читач”, нерозривно пов’язуючи його з певними тематичними та композиційними єдностями. Факторами, що визначають стиль висловлювання, на думку вченого, є система мови, предмет мовлення і самого мовця та його ставлення до цього предмета.

Як лінгвістичну й літературознавчу категорію стиль ґрунтовно розглянуто в працях В. Виноградова. Зокрема у дослідженні „Проблема авторства і теорія стилів” учений виокремлює нові суттєві ознаки в структурі літературного стилю.

Польський літературознавець Р. Нич, визначаючи співвідношення та взаємозв’язок категорій текст та жанр, розглядає останню як нормативний інваріант „різного використання певної сукупності текстових правил”⁵.

Треба зазначити, що наприкінці ХХ століття популярності набули теорії, висхідною позицією яких є заперечення існування такої категорії, як жанр (Ж. Дерріда⁶), що найбільш відповідає естетичним засадам постмодернізму та залишає проблему поняття жанру досі не вирішеною.

Подібно до категорії жанру та з огляду на структуру художнього твору, у другій половині ХХ століття стиль розглядається під двома основними кутами зору. Прибічники першого погляду схиляються до думки про те, що основними складниками цього поняття є формальні ознаки твору. Інший науковий погляд на цю категорію, що є, на нашу думку, більш

⁴ Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – С. 250.

⁵ Нич Р. Світ тексту: по структуралізм і літературознавство/ Річард Нич; [пер. з польс. О. Галета]. – Львів: Літопис, 2007. – С. 82.

⁶ Derrida Jacques. The Law of Genre / Jacques Derrida // Critical Inquiry, Vol. 7, No. 1, On Narrative. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980. – pp. 55 – 81.

обґрунтованим, полягає в розумінні стилю як художньо-естетичної цілісності, акцентує на єдності змістових та формотворчих елементів, у чому й полягає її нероздільність із категорією жанру.

Розглядаючи жанрово-стильове розмаїття прози В. Яворівського, треба зазначити, що домінуючою жанровою формою нового покоління прозаїків, які прийшли в літературу в 60-х роках ХХ століття, стала новела. Вона як художнє явище „утворюється під дією складного комплексу найрізноманітніших соціально-естетичних чинників”⁷. На початку творчого шляху В. Яворівський віддає перевагу саме малій жанровій формі, що принагідно, в авторських публікаціях, визначалася як новела. Однак, як слушно зауважує Г. Клочек, у це поняття на той час входили шкіци, образки, малі оповідання, етюди тощо. Рання проза письменника характеризується посиленням гуманізмом, демократичністю, антивоєнною спрямованістю, новаторською метафорикою, насиченістю матеріальними й психологічними подробицями життя головного героя, умінням проникати в саму сутність предмета зображення (будь то світ дитинства або природи чи трагічні сторінки нашого історичного минулого), багатством асоціативних мовних засобів (здебільшого – твори, що ввійшли до складу двох перших збірок). Втрата „почуття міри” у використанні художніх засобів дає підстави науковцям виокремлювати ознаки „барочного” стилю.

Для означених жанрових різновидів, що входять до складу збірки „З висоти вересня” (1984), а також тих, які репрезентують сучасний етап творчої біографії митця („Вовча ферма” (2000), „Перед тим, як жити” (2001)), характерне звернення до „перебудовчої” та пострадянської дійсності українського села, гостра соціокультурна проблематика, котра в більшості випадків розкривається через персонажів – носіїв ідеї.

Поступовим є перехід письменника до середніх та великих жанрів. Уже до складу першої прозової збірки автора входить повість у новелах „А яблука

⁷ Клочек Г. Д. Шлях до самого себе: Штрихи до портрета Володимира Яворівського / Г. Д. Клочек // Жовтень. – 1983. – № 7. – С. 104.

падають...” (1968), що дала назву всій книзі і стала вагомим внеском у дослідження теми війни в літературі. Використання такої жанрової форми обумовлене органічністю новелістичного жанру для художнього мислення В. Яворівського і як автора-початківця, і як досвідченого класика української літератури.

Художньо-документальна повість „Вічні Кортеліси” (1981) є новим рівнем осягнення письменником однієї з домінуючих у його творчому доробку теми Великої Вітчизняної війни. У повісті В. Яворівського наявний тісний взаємозв’язок власне документальних фактів із їхнім художнім осмисленням, власне авторськими коментарями та відступами. Автор звертається до вже знайомої йому сюжетно-композиційної побудови (повість у новелах), що дає змогу охопити достатньо широке коло героїв і, передаючи їхні внутрішні болі та переживання, поглиблюючи психологізм оповіді, вивести узагальнювальну картину трагедії та участі народу в кривавих подіях 40-х років ХХ століття.

Поверненням „до самого себе”, до природної для письменника художньої манери є химерний роман „Оглянься з осені” (1979), який, спираючись на фольклорний ґрунт, є художньо цілісним твором з лаконічністю засобів характеротворення, антропоцентризмом, вільною, фрагментарною композицією, гетеродієгетичною нарацією (всезнаючий розповідач), гумором, іронією, гіперболізацією, народним сміхом, лаконічністю художньої мови тощо.

У художньо-біографічному романі „Автопортрет з уяви” (1981) В. Яворівський звертається до художнього осмислення теми мистецького таланту на прикладі талановитої української художниці Катерини Білокур, у якому продовжується утвердження художньої системи, започатковане в ранніх новелах та в „Оглянься з осені”, а також, що найголовніше, відзначається становлення справжнього романного мислення автора.

Журнальне визначення одного з найбільш відомих романів В. Яворівського „Марія з полином наприкінці століття” (1987) як

„відеороман” зумовлене сюжетно-композиційними, характеротвірними особливостями, враховуючи при цьому те, що первинно роман був написаний як сценарій до кінофільму за трагічними подіями Чорнобильської катастрофи.

У романі із символічною назвою „Криза” (2000) автор на прикладі мешканців села Теклівки (яке також є ключовим художнім простором більшості творів В. Яворівського) торкається проблем, які стали актуальними в пострадянському суспільстві: безробіття й усі соціальні проблеми, які воно породжує (пияцтво, крадіжки тощо), розпад і розкрадання колгоспів, повна руйнація раніше існуючого не лише соціополітичного устрою, а й тих правил і норм, які в ньому діяли і, що характерно, не є однозначними за своєю сутністю. Характерною є відсутність ліризму оповіді, що відзначало попередні жанрові різновиди письменника. Провідними стають мотиви державності країни, боротьби прогресивних та застарілих суспільно-політичних поглядів, соціального, а головне – духовного зубожіння народу на межі епох.

Отже, аналіз прози В. Яворівського довів, що оригінальність стилю письменника ґрунтується на його світоглядних засадах, що позначені синкретичним поєднанням реалістичної й міфологічної моделей світу. Якщо на ранньому етапі у творчості В. Яворівського переважають елементи імпресіоністичного та неоромантичного стилів (нівелювання традиційної міметичної настанови, посилено увагу до відтворення особистісних вражень та спостережень героя, мінливих відчуттів та переживань, суб’єктивізм, внутрішній психологізм тощо), то в подальших періодах художньої еволюції письменника наявне прагнення зобразити певні події з максимальним наближенням до об’єктивної дійсності (раціоналізм, конкретно-історичне зображення типових подій і характерів у типових обставинах при правдивості деталей, характер і вчинки героя пояснюються соціальними умовами його повсякденного життя тощо), що надає творам реалістичної спрямованості.

Список літератури

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів / Т. В. Бовсунівська. – К.: ВПЦ „Київський ун-т”, 2008. – 519 с.
3. Виноградов В. В. Проблема авторства и теория стилей / В. В. Виноградов. – М.: Гос.изд-во худож. лит-ры, 1961. – 601 с.
4. Гегель Г. В. Лекции по эстетике: [в 14 т.] / Г. В. Гегель; [перев. Б. Г. Столпнера]. – М.: „Полиграфкнига”, 1938. – Т. 12. – 494 с.;
5. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / В. М. Жирмунский. – Ленинград: Наука, 1977. – 405 с.
6. Клочек Г. Д. Шлях до самого себе: Штрихи до портрета Володимира Яворівського / Г. Д. Клочек // Жовтень. – 1983. – № 7. – С. 104 – 112.
7. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства / Н. Х. Копистянська. – Львів : ПАІС, 2005. – 368 с.
8. Нич Р. Світ тексту: по структуралізм і літературознавство/ Річард Нич; [пер. з польс. О. Галета]. – Львів: Літопис, 2007. – 316 с.
9. Уэллек Р. Литературные жанры / Р. Уеллек, О. Уоррен // Теория литературы. – М.: „Прогресс”, 1978. – С. 242 – 255.
10. Яворівський В. О. Твори: [в 5 т.] / В. О. Яворівський – К.: Фенікс, 2008. – Т. 1: Вічні Кортеліси: Док. повість; Оглянься з осені: Роман; А тепер – іди: Роман. – 714 с.; Т. 2: Новели. Повісті. Роман. – 642 с.; Т. 3: Марія з полином наприкінці століття: Роман; Криза: Роман. – 482 с.; Т. 4: Повісті. Новели. – 528 с.
11. Derrida Jacques. The Low of Genre / Jacques Derrida // Critical Inquiry, Vol. 7, No. 1, On Narrative. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980. – pp. 55 – 81.